

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ЛАТЕНТНОСТІ ВБИВСТВ

Ігнатов О. М.

*Інститут економіки та права Академії труда та соціальних відносин,
м. Севастополь, Україна*

Статтю присвячено дослідженню факторів латентності насильницької злочинності на прикладі такого злочину як вбивство. Встановленні фактори латентності вбивств з урахуванням їх (факторів) поділу на групи залежно від виду латентності (природна латентність, штучна латентність, латентність як суміжний стан, приховування злочинів від обліку) вбивств та надана їх загальна характеристика.

Ключові слова: латентність, вбивство, фактор, приховування злочинів від обліку.

Як відомо, для ефективної протидії негативним соціальним явищам необхідно насамперед встановити їх реальні масштаби. Існування прихованої злочинності спотворює уявлення суспільства про фактичний рівень і дійсну структуру злочинності, розмір матеріальних і нематеріальних збитків, що заподіюються суспільству і його членам; ускладнює виявлення основних тенденцій в розвитку злочинності, виявлення факторів, які її обумовлюють, що в свою чергу лишає можливості складати глибокі кримінологічні прогнози і програми боротьби зі злочинністю. Зокрема, негативно позначається на розробці загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів попередження злочинності і окремих її видів [12, с. 47-48]. Крім того, прагнення України інтегруватися в європейське і світове співтовариство диктує необхідність застосування світових стандартів в області обліку й аналізу скоєних у країні злочинів [2, с. 17].

Дослідженню латентної злочинності як однієї з найбільш актуальних проблем кримінологічної наук присвячені роботи Акутаєва Р. М., Горяїнова К. К., Даньшина І. М., Забрянського Г. І., Зелінського А. Ф., Кальмана О. Г., Ковалкіна О. О., Конєва А. О., Ларіна О. М., Лі Д. А., Лунєєва В. В., Матусовського Г. А., Оболенцева В. Ф., Панкратова В. В., Поповича В. М., Фролової О. Г., Шляпочнікова О. С., Щеглової Т. К. та ін. Однак, незважаючи на значну увагу, що приділяється даній проблематиці, залишається чимало питань щодо рівня латентності злочинності як в цілому, так й окремих видів злочинів, факторів, що її обумовлюють та самого механізму латентизації. Ці питання обумовлені як складністю досліджуваної проблематики, так й динамічністю розвитку соціуму та злочинності як його складової. Зазначене в повній мірі стосується й насильницької злочинності, перш за все, такого злочину як вбивство.

Метою даної статті є дослідження факторів латентності насильницької злочинності на прикладі такого злочину як вбивство. Її новизна полягає у встановленні та наданні загальної характеристики факторів латентності даного злочину.

Як відомо, рівень вбивств в країні є тим показником, який в цілому характеризує рівень насильства у суспільстві, а у кінцевому підсумку й рівень злочинності в цілому. Як вказує Абелцев С. Н., положення справ відносно вбивств є так би мовити узагальнюючою, інтегративною характеристикою криміногенної обстановки в ціло-

му та більш того – індикатором всієї соціально-правової ситуації в країні [1, с. 14]. Вбивства укріплюють позиції кримінального насильства в країні в цілому. Зростаюча кількість вбивств стає якісним показником всієї сучасної злочинності та умовою подальшого росту диктату примушування, насильства, тобто несвободи у всіх сферах [14, с. 201]. В свою чергу позитивні зміни кількісно-якісних показників вбивств свідчать про ефективну кримінологічну політику держави та вдалий розподіл сил та застосування засобів протидії кримінальному насильству й злочинності в цілому (та відповідно дозволяють приймати подальші рішення щодо спрямування останніх).

Відповідно, оскільки обсяг латентної злочинності вимагає адекватної кількості сил і засобів правоохоронних органів [16, с. 46], щоб уникнути помилок в сфері реалізації кримінологічної політики як щодо протидії кримінальному насильству, так й злочинності в цілому, необхідно мати (та своєчасно інформувати суспільство) максимально повну та достовірну інформацію про рівень кримінального насильства у країні і, перш за все, про вбивства.

Як слушно зазначив Зелінський А. Ф., порівняно низький коефіцієнт злочинності в Україні – це результат насамперед винятково високої латентності (прихованості) злочинів і погано поставленого обліку [7, с. 111]. За оцінками різних дослідників, в Україні співвідношення зареєстрованих та латентних злочинів в цілому становить від 1:3 до 1:10 [2, с. 24; 11, с. 47; 17, с. 50]. Відповідно до даних російських фахівців дане співвідношення складає 1:2, 1:3 [4, с. 48; 10, с. 48] або 1:4 [3, с. 21; 13, с. 164]. За оцінками міжнародних експертів, не виявлені (не відображені в офіційній статистиці), злочини становлять 60-70 % та більше від фактично вчинених [5, с. 94]. За даними зарубіжних дослідників, для злочинів, які вчинюються професійними злочинцями, «темне число» складає 1:100, а в середньому для злочинності – 1:300 [11, с. 47]. Що стосується безпосередньо вбивства, то нерідко можна зустріти думку, що латентних вбивств практично не існує, однак більшість вчених вказують на те, що вбивствам властивий мінімальний рівень латентності.

У кримінологічній науці під факторами існування латентної злочинності прийнято розуміти сукупність обставин соціального, історичного, організаційного, кадрового, матеріального, правового, соціально-психологічного, технічного та іншого характеру, що заважають її виявленню, реєстрації та обліку злочинів, а також їх розкриттю, у тому числі забезпеченню повноти і всебічності розкриття. Отже, як вказують фахівці, фактори латентної злочинності збігаються з окремими факторами злочинності в цілому, що, як відомо, в кінцевому рахунку є результатом взаємодії усіх криміногенних детермінант [15, с. 74].

Найбільш повним і обґрунтованим, на наш погляд, є визначення латентної злочинності, яке характеризує її як сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [15, с. 25-26].

Залежно від механізму утворення латентної злочинності слід виділяти такі її видові класи (групи): 1) природна латентність – сукупність фактично вчинених злочинів, про які ні правоохоронним органам, ні посадовим особам, ні громадянам нічого невідомо; 2) штучна латентність – злочини, відомі окремим громадянам і поса-

довим особам, але ні ті, ні інші з різних мотивів не повідомляють про них у відповідні органи; 3) латентність як суміжний стан –злочинні діяння, факт вчинення яких став відомий потерпілим чи стороннім особам, але той, хто виявив їх, через неясність ситуації чи неправильну правову оцінку не повідомляє про це в органи кримінальної юстиції; 4) приховування злочинів від обліку – злочини, про які органу, що веде боротьбу зі злочинністю, стало відомо, але його представник з різних причин не реєструє виявлений злочин [15, с. 71-72]. Саме вказана класифікація видів латентних злочинів (особливо з урахуванням виокремлення приховування злочинів від обліку), на наш погляд, дозволяє більш повно дослідити фактори існування як латентної злочинності в цілому, так й окремих видів злочинів, зокрема вбивств.

Стосовно факторів, що детермінують існування природної латентності такого виду злочинів, як вбивства, слід, перш за все, вказати на обстановку їх вчинення. Місце, час та інші обставини (яким в контексті латентизації злочинів в науковій літературі приділена чимала увага) можуть обумовити вчинення вбивства в умовах неочевидності, а у сукупності зі способом вчинення злочину та приховування слідів (в тому числі трупу жертви) може обумовлювати відсутність осіб (крім злочинця) яким щось може бути відомо про скоєний злочин. Вказані фактори можуть обумовлювати як природну латентність як вбивств, що вчиняються в середовищі маргіналів, так й вбивств, що скоюються професійними злочинцями або представниками організованої злочинності. Не є виключенням у даному випадку й вчинення ретельно спланованих побутових (особливо «сімейних») вбивств. У наслідок дії вказаних факторів поповнюються й списки нерозшуканих безвісті зниклих осіб та невпізнаних трупів.

Однак, чи багато так званих «ідеальних вбивств» вчиняється у реальному житті? Як слушно зауважив Даньшин М. І., злочин, як би ретельно він не був підготовлений і вмело замаскований, завжди залишає певні сліди. Інформація про нього безвісно не зникає, адже будь-який злочин являє собою складну систему дій і вчинків винного до вчинення злочинного акту, в момент і після його вчинення. Всі вони пов'язані з оточуючим середовищем, залишають у ньому свої матеріальні та інтелектуальні сліди, по яких можливо встановити саму злочинну подію [6, с. 29]. Отже виходячи з положення матеріалістичної діалектики про принципову пізнаваність світу, усі явища навколишнього світу, в тому числі і приховані кримінальні діяння, можуть бути встановлені, якщо вони мали місце. Саме тому, нерідко природня латентність трансформується у латентність як суміжний стан або у приховування злочинів від обліку.

Фактори, що детермінують існування штучної латентності вбивств, пов'язані, перш за все, з поведінкою очевидців злочину (жертв замахів на вбивство). Причини по яких вказані особи не звертаються з заявою (повідомленням) до правоохоронних органів можуть бути різні. В цілому серед мотивів ухиляння від повідомлення про факт вчинення злочинів у правоохоронні органи фахівці вказують на: 1) відсутність бажання вступати в контакти з правоохоронними органами через невіру в їх дієвість (результативність контакту); 2) побоювання помсти з боку злочинців або підкорення тиску з боку родичів, третіх осіб; 3) небажання розголосу окремих сторін свого приватного життя (в тому числі пов'язаних безпосередньо з фактом

вчинення злочину); 4) турбота про престиж і авторитет свого підприємства, установи; 5) вплив значного проміжку часу з моменту вчинення злочину, коли не має сенсу повідомляти про нього; 6) незначність збитків й малозначність злочину та переконанням у недоцільності кримінального покарання за вчинене; 7) незнання закону та/або нерозуміння особою даного випадку як злочину (в тому числі через дефекти моральних характеристик особистості, обумовлених в основному маргінальним становищем, або нездатність, насамперед через психічний стан, адекватно усвідомити те, що відбулося); 8) покладання потерпілим вини на самого себе (був п'яний, спровокував конфліктну ситуацію та ін.); 9) бажання та наявність можливості захистити свої інтереси в альтернативних кримінальному правосуддю формах та ін.

Що стосується безпосередньо вбивства, фактори даної групи пов'язані переважно з: 1) побоюванням помсти з боку злочинця; 2) невірою в спроможність та бажання правоохоронних органів покарати винних; 3) покладанням (переважно об'єктивним) потерпілим вини на самого себе та /або бажанням захистити свої інтереси в альтернативних кримінальному правосуддю формах (як правило, це характерне для вбивств (замахів на вбивство), що скоюються представниками кримінального світу).

Латентність вбивств як суміжний (між природною та штучною латентністю) стан обумовлюється існуванням факторів, через які особи, які виявили факт їх вчинення, через неясність ситуації чи неправильну правову оцінку не повідомляють про це в правоохоронні органи. Враховуючи специфіку насильницької злочинності в цілому і вбивства зокрема, в даному випадку, на наш погляд, мова повинна йтися про професійну діяльність працівників органів охорони здоров'я та правоохоронних органів.

Об'єктивні умови (неможливість встановити причини смерті через складність травм або великий проміжок часу з моменту настання смерті тощо) або недостатність матеріально-технічного забезпечення та/або професійної підготовки працівників органів охорони здоров'я (перш за все, судово-медичних установ) або ж їх професійна несумлінність, сприяють латентизації частини вбивств, які реєструються як випадки «некримінальної» смерті (через самогубство, нещасний випадок, хворобу, неможливість встановити причину смерті тощо).

В свою чергу, недостатність матеріально-технічного забезпечення та/або професійної підготовки працівників правоохоронних органів обумовлюють недоліки та/або помилки у кваліфікації відповідних діянь.

Також до факторів детермінації даного виду латентності вбивств слід віднести недоліки організаційно-управлінської діяльності в правоохоронних органах щодо виявлення, реєстрації та розкриття цих злочинів. Так, часто: 1) слідчо-оперативні групи на місця подій направляються не своєчасно (навіть не вдень скоєння злочину); 2) при формуванні слідчо-оперативної групи і направленні її на місце події не враховується ступінь кваліфікації працівників та їх спеціалізація (особливо слідчих), які до неї включаються; 3) огляд місця події нерідко проводиться без спеціалістів-криміналістів та судово-медичного експерта або до огляду місця події направляються фахівці, що не мають необхідних допусків для проведення відповідної роботи; 4) плани погоджених слідчих дій та оперативно-розшукових

заходів складаються формально, у подальшому не корегуються; 5) більшість можливих версій щодо розслідування кримінальних справ по вбивствах не відпрацьовуються, а зводяться до перевірки близьких потерпілому осіб чи раніше судимих та осіб, які перебувають на профілактичних обліках тощо; 6) необхідні слідчі дії проводяться не вчасно або взагалі не проводяться; 7) через не своєчасне або некваліфіковане проведення судово-медичних та інших експертиз розслідування злочинів цієї категорії затягується тощо.

Найбільший інтерес в контексті латентності вбивств, на наш погляд, поряд з попередньою групою факторів, являє приховування злочинів від обліку.

Фактори, що детермінують це явище, на наш погляд, можна поділити на дві окремі групи. Першу групу складають фактори, пов'язані з сумлінністю виконання своїх службових обов'язків окремими працівниками. Ці фактори в цілому співпадають з тими, що детермінують латентність вбивств як суміжний стан, у випадку сполучення їх з прагненням працівника не докладаючи особливих зусиль, що вимагає до того ж високих професійних якостей, виконати покладений на нього обсяг роботи, поліпшити показники, одержати винагороду, просування по службі тощо. При цьому справа може бути не лише у так званих кар'єристських, «службістських» мотивах, але й у прагненні зберегти, виконуючи відомчий план, єдине джерело заробітку, отже засобів існування тощо.

Другу групу складають фактори, пов'язані з недоліками діяльності правоохоронних органів країни в цілому. Це фактори, пов'язані з недосконалістю існуючої на сьогодні системою критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів [8], зокрема органів внутрішніх справ, а також фактори, пов'язані з негативним бюрократичними рисами функціонування останніх [9], зокрема з авторитаризмом процесу управління та протидією зовнішньому соціальному контролю.

Що стосується безпосередньо приховування вбивств від обліку, то відбуватися це може за допомогою декількох типових прийомів: 1) відмова в прийомі і розгляді заяв і повідомлень про злочини, формалізм і бездіяльність у роботі з заявами (при явному факті вчинення злочинів кримінальні справи взагалі або в день їх скоєння не порушуються, матеріали по них передаються оперативним службам, що призводить до зволікання з розслідуванням тощо); 2) завідомо неправильна правова оцінка події, наприклад, як такої, що не має ознак складу злочину, або як правопорушення; 3) тенденційна підготовка матеріалів дослідчої перевірки по факту події (спонукання свідків (жертви замаху) до дачі відповідних свідчень; не логічне та вибіркоче отримання пояснень по факту події тощо); 4) втрата об'єктивних даних, що свідчать про вчинення злочину; 5) підтасування фактів (підміни, спотворення результату СМЕ тощо); 6) маніпуляції при кваліфікації події (особливо це стосується зловживання кваліфікацією відповідних діянь як тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками; при цьому, нерідко, з метою зняття з обліку «контрольного» нерозкритого вбивства, раніше порушені кримінальні справи, навіть при підтвердженні фактів вбивства висновками судово-медичних експертиз та інших обставин у подальшому перекваліфіковуються на вчинення тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками) тощо.

В цілому, як зазначають фахівці, приховування злочинів, в тому числі вбивств, від обліку відбувається в основному шляхом винесення необґрунтованих постанов про відмову у порушенні кримінальної справи за мотивами відсутності події або складу злочину [5, с. 26]. При цьому, далеко не поодинокими є випадки коли органом дізнання чи слідства приймається рішення про відмову в порушенні кримінальних справ по вбивствах за надуманими мотивами саме в кінці звітних періодів з метою створення благополучної картини з їх розкриття.

Однак, як вказувалося вище, самий ретельно підготовлений і вміло замаскований злочин, завжди залишає певні сліди, тобто інформація про нього безвісно не зникає. А особливістю вбивства є наявний (у переважній більшості випадків) труп жертви злочину.

Якщо побитого громадянина можна «переконати», що він сам винен у тому, що його побили, а злочинець лише захищався, при чому, в межах «необхідної оборони», а жертву звальтування у тому, що це вона провокатор і ніякого насильства не було тощо, то куди «подіти тіло» жертви при вбивстві? Якщо відбувся факт вбивства – повинне бути тіло жертви. І тут на «допомогу» у полегшенні статистичних звітів можуть знов таки прийти такі статистичні категорії, як: «зниклі безвісті», «невідомі трупи», «трупи, по яких причину смерті встановити неможливо», «трупи без ознак насильницької смерті» і, нарешті, «самогубці». Нерідко умисні вбивства «трансформуються» у вбивства через необережність, або у тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого.

Таким чином, виявленні фактори латентності вбивств свідчать про багатоаспектність і складність досліджуваної проблематики та необхідність подальшого глибоко дослідження факторів латентності вбивств кожного окремого виду (групи) в виду латентності (природна латентність, штучна латентність, латентність як суміжний стан, приховування злочинів від обліку). При цьому найбільший інтерес в контексті латентності вбивств поряд з групою факторів, що детермінують існування латентності вбивств як суміжного стану, становить приховування злочинів від обліку.

Список літератури

1. Абельцев С. Н. Преступления против личности и проблема криминального насилия / С. Н. Абельцев // Закон и право. – 1998. – № 8. – С. 12-15.
2. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие. [монография] / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. – Х. : Основа, 2003. – 368 с.
3. Босхолов С. С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты / С. С. Босхолов. – М. : «ЮрИнфоР», 1999. – 293 с.
4. Гаврилов Б. Я. Способна ли российская статистика о преступности стать реальной? / Б. Я. Гаврилов // Государство и право. – 2001. – №1. – С. 47-62.
5. Горяинов К. К. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. / К. К. Горяинов, А. П. Исиченко, Л. В. Кондратюк. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1994. – 149 с.
6. Даньшин И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособие / И. Н. Даньшин. – К. : УМК ВО, 1988. – 88 с.
7. Зелінський А. Ф. Кримінологія: [навч. посіб.] / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – 260 с.
8. Ігнатів О. Деякі фактори латентної злочинності працівників міліції: шляхи їх усунення / О. Ігнатів // Право України. – 2005. – №11. – С. 52-55.

9. Ігнатов О. Щодо критеріїв оцінки ефективності діяльності органів внутрішніх справ / О. Ігнатов // Право України. – 2008. – № 2. – С. 97-101.
10. Карпец И. И. Преступность: иллюзии и реальность / И. И. Карпец. – М. : Рос. право, 1992. – 431 с.
11. Кримінологія [Загальна частина]: [навчальний посібник] / [А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін.] / [за заг. ред. О. М. Бандурки]. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с.
12. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / І. М. Даньшин, В. В. Голина, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд / [За ред. проф. І. М. Даньшина]. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
13. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: [учеб. пособие] / В. Н. Кудрявцев. – М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 216 с.
14. Насимов Г. А. Причины и меры предупреждения убийств : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Г. А. Насимов. – М., 2004. – 279 с.
15. Оболенцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. Ф. Оболенцев – Х., 2001. – 185 с.
16. Остроумов С. С. Советская судебная статистика. (Часть общая и специальная) / С. С. Остроумов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 415 с.
17. Шакун В.І. Влада і злочинність / В. І. Шакун. – К. : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.

Ігнатов А. Н. Общая характеристика факторов латентности убийств / А. Н. Игнатов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2011. – Т. 24 (63). № 2. 2011. – С. 213-219.

Статья посвящена исследованию факторов латентности насильственной преступности на примере такого преступления как убийство. Установлены факторы латентности убийств с учетом их (факторов) разделения на группы в зависимости от вида латентности (естественная латентность, искусственная латентность, латентность как смежное состояние, сокрытие преступлений от учета) убийств и дана их общая характеристика.

Ключевые слова: латентность, убийство, фактор, сокрытие преступлений от учета.

Ignatov A. General description of factors of latენტness of murders / A. Ignatov // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 2. 2011. – P. 213-219.

The article is devoted research of factors of latენტness of violent criminality on the example of such crime as murder. The factors of latენტness of murders are set taking into account their (factors) dividing into groups depending on the type of latენტness (natural latएंtness, artificial latएंtness, latएंtness as the contiguous state, concealment of crimes from an account) murders and their general description is given.

Keywords: latएंtness, murder, factor, concealment of crimes from an account.

Поступила в редакцию 08.09.2011 г.